

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ ТА ЗАСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ (ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

БІЛОУСОВ Євген Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

УДК 346.14:33

Рассмотрены основные угрозы экономической безопасности Украине на современном этапе развития. Проведен анализ правового поля, регулирующего функционирование системы обеспечения экономической безопасности страны и определены его недостатки. Предложены направления повышения эффективности правового регулирования в сфере обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключові слова: економічна безпека держави, державне управління, загрози економічній безпеці, правове забезпечення.

Актуальність теми

Розвиток економічних відносин, відкритість ринків, інтеграційні та глобалізаційні зрушення, геополітичне протистояння та боротьба за лідерські позиції в світовій економіці – всі ці процеси чинять певний вплив як на окремого суб'єкта господарювання, так і на державу в цілому. Будь-яка держава виступає потужним окремим учасником світових ринків та відіграє важливу роль в організації руху товарів і капіталів. Своєрідні взаємовідносини між окремими державами в процесі досягнення кожною з них власних економічних цілей є джерелом різного роду ризиків: фінансових, валютних, економічних тощо. Абсолютно логічним вбачається для кожної країни протистояти таким ризикам за рахунок створення відповідної системи забезпечення національної безпеки, окремою складовою якої є система господарсько-правових та організаційних засобів забезпечення безпеки економічної. Сучасні

глобальні фінансово-економічні тенденції та наслідки останньої світової економічної кризи продемонстрували необхідність на рівні держави приділити особливу увагу формуванню більш прогресивних організаційно-правових механізмів реагування на зовнішні загрози з метою підвищення ефективності системи забезпечення економічної безпеки України, які б базувалися на принципах адаптивності та мали відповідне нормативне забезпечення.

Ступінь наукової розробки теми

Напрями організаційно-правового забезпечення економічної безпеки, рівні її забезпечення, загрози та причини її погіршення є предметом дослідження багатьох вчених, зокрема, таких, як: В. Геєць, С. Воронцов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, М. Куркін, В. Понікаров, Д. Назаренко, Є. Олійник, О. Пасхавер, Є. Скулиш та ін.

Мета статті

Метою даної статті є аналіз основних загроз та визначення організаційно-правових засад забезпечення економічної безпеки країни.

Основний матеріал

Економічна безпека країни залежить від багатьох факторів, однак визначальною для неї є наявність відповідного правового поля та інституційного базису. Синтез цих двох складових системи забезпечення економічної безпеки держави зумовлює її ста-

більність, стійкість до негативних тенденцій зовнішнього середовища, а також гнучкість у процесі реагування на ті ризики, які породжуються коливаннями кон'юнктури світових ринків.

З економічної точки зору економічну безпеку доцільно розглядати як стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту в цілому. Так, О. О. Мамалуй говорить про те, що економічна безпека держави виступає як економічна категорія, котра має тісний прямо пропорційний взаємозв'язок з економічною кризою, економічним зростанням, добробутом населення, типом економічної системи, модернізацією як системним процесом тощо [8, - с. 18-28]. Економічна безпека держави являє собою комплексну систему, що створюється завдяки виконанню визначеної кількості дій. Все в існуванні світу, держави та в житті людини має економічне підґрунтя, тому й напрямків економічної безпеки також дуже багато. Забезпеченість економічної безпеки визначається станом найбільш вразливого її напрямку. Таким вважають напрямок, показники якого найближчі від показників інших напрямків до значення їх критичних обмежень [9].

Суто з правової точки зору слід розглядати, в першу чергу, не саму економічну безпеку держави, а систему її забезпечення, під якою слід розуміти сукупність засобів і заходів впливу державних та інших інституцій публічного управління на стан забезпечення економічної безпеки країни, законодавчо встановленою метою діяльності яких є створення належних умов стабільного, стійкого та зростаючого розвитку економічного сектору держави.

Як зауважує М.М. Долгополова основне завдання правової держави в контексті забезпечення економічної безпеки – створення такого економічного, політичного та правового середовища й інституційної інфраструктури, які б стимулювали найбільш життєздатні підприємства, інвестиційні процеси, виробництво перспективних конкурентоспроможних товарів. Цей процес

має супроводжуватися реалізацією низки заходів, які формуватимуть економічну політику держави [7, с. 109-114].

Саме тому законодавець має спрямовувати свої зусилля на розробку та впровадження таких правових норм, які б забезпечували стабільність економічного середовища країни, а в разі його порушення передбачали відповідні сценарії поведінки всіх економічних суб'єктів та органів публічного управління. Метою діяльності останніх, на відміну від економічних суб'єктів, є встановлення балансу у розвитку соціально-економічних процесів шляхом імперативної стабілізації валютного, фінансового, товарного та інших ринків, а також банківського та страхового секторів.

Аналізуючи сучасне правове поле, покликане на регулювання функціонування системи забезпечення економічної безпеки України, можна прийти до низки висновків:

По-перше, законодавець розглядає економічну безпеку держави лише в контексті національної безпеки, а відтак нормативно-правове забезпечення економічної безпеки має фрагментарний характер, а що ж стосується окремих нормативних актів, то серед них слід згадати лише: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» [3], у якому, власне, і міститься єдине визначення економічної безпеки.

По-друге, досліджуючи процес подолання наслідків глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2010 років для вітчизняної економіки, можна побачити що влада користувалася лише фрагментарними кон'юнктурними організаційно-правовими інструментами, не розробляючи та не приймаючи системних законодавчих актів у сфері забезпечення економічної безпеки. Це мало певний стабілізаційний ефект, але в подальшому призвело до нарощування темпів розбалансування економічної, фінансової та валютної рівноваги всередині держави: почали зменшуватися золотовалютні резерви, активізувались інфляційні процеси тощо.

По-третє, інституційна складова систем забезпечення економічної безпеки України вимагає суттєвого реформування. Існуючі

зв'язки між окремими державними інституціями в процесі стабілізації економічних процесів наочно продемонстрували наявність таких проблем, як: дублювання повноважень, неузгодженість сфер впливу та відповідальності, нерациональність розподілу фінансових потоків, спрямованих на стабілізацію окремих складових економічної системи країни; недалекоглядність державної політики стабілізації, відсутність стратегічних орієнтирів тощо.

По-четверте, система нормативно-правових актів, які визначають засади національної безпеки (Закон України «Про основи національної безпеки України» [1]; Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 «Про Стратегію національної безпеки України» [2]; Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 08.06.2012 «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» [4] тощо), в контексті регулювання економічної безпеки мають високий рівень декларативності та неконкретності, визначаючи лише загальні риси функціонування системи її забезпечення, основні економічні загрози та напрямки державної політики в цій сфері.

Так, в Указі Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 «Про Стратегію національної безпеки України» міститься перелік загроз економічній безпеці, серед яких, зокрема [2]:

- залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою;

- недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки;

- наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів;

- недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність до-

статніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості;

- надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях.

У свою чергу, Закон України «Про основи національної безпеки України» окреслює лише основні напрями державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері [1], серед яких, зокрема:

- забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

- прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;

- вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій;

- подолання «тінізації» економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення впливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси;

- забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку;

- здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень;

- забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення;

- забезпечення продовольчої безпеки;

- захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу;

- посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвитку експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях.

Таким чином, ми отримуємо ситуацію, при якій законодавець декларує наявність загроз економічній безпеці держави, які не можуть бути усунені в силу їх об'єктивної природи, а також визначає напрями державної політики, в яких уповноважені органи державного управління мають розробляти систему заходів з попередження економічних ризиків та оперативного реагування на загрози внутрішнього й зовнішнього середовища, попередити які не вдалося завчасно. З економічної точки зору така система економічної безпеки держави є допустимою, але рівень її ефективності чи надійності не задовольняє вимогам сталого розвитку економіки країни.

На нашу думку, необхідна розробка окремого спеціального нормативного акту – Закону України «Про основи економічної безпеки», – який би визначав основні засади державної політики, спрямованої на захист економічних інтересів країни від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також чітко регламентував модель функціонування сукупності органів державного управління та інших організацій й установ, питання їх взаємозв'язку та взаємодії з господарюючими суб'єктами в контексті забезпечення економічної безпеки останніх з метою попередження економічних ризиків та усунення можливих негативних наслідків їх настання.

Аналізуючи стан правового забезпечення цієї царини, цілком слушним постає питання – чи важливе імперативне регулювання питань забезпечення економічної безпеки в умовах ринкової економіки? Безумовно, принципи функціонування вільного ринку позбавляють державу багатьох адміністративних засобів управління різними складовими економічної системи, однак коли мова йде про економічну безпеку країни, то тут доцільно застосувати саме імперативні методи. Доцільність ця пояснюється виключною важливістю економічної безпеки країни як

складової безпеки національної, а відтак відповідно до норм Закону України «Про основи національної безпеки України» [1], у першу чергу повинен забезпечуватися пріоритет національних інтересів України. Саме тому створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення, а також зміцнення соціальної стабільності в суспільстві, що є прямим наслідком стабільності економіки – є тими орієнтирами, на досягнення яких повинні спрямовуватись першочергові зусилля держави в разі виникнення загроз економічній безпеці України.

Прийняття Закону України «Про основи економічної безпеки» (далі – Закон) повинно вирішити ще одну проблему – конкретизувати організаційно-функціональну складову системи забезпечення економічної безпеки країни. Мова йде не лише про закріплення за кожним органом державної влади конкретних повноважень у разі виникнення необхідності подолання тієї чи іншої загрози, а і про чітке розмежування сфер впливу різних державних інституцій. На сьогодні компетенційна неузгодженість є однією з найбільших проблем регулювання економічних процесів. Наприклад, Національний банк України здійснює регулювання банківським сектором та забезпечує стійкість національної валюти, але без відповідних рішень Кабінету Міністрів України чи Верховної Ради України він не може застосовувати найбільш жорсткі засоби стабілізації валютно-фінансового сектору, навіть тоді, коли виникає нагальна потреба в цьому. Така неузгодженість обумовлює й відсутність необхідної гнучкості та оперативності функціонуючої системи забезпечення економічної безпеки країни.

Окрім повноважень органів державного управління, запропонований Закон повинен визначати джерела фінансування заходів по стабілізації економічної безпеки, а також визначати часові межі їх застосування та відповідальність у разі надмірного перевищення повноважень суб'єктів державного управління, що завдало невинуватого шкоду приватному сектору.

На виконання Закону слід розробити і відповідну Стратегію забезпечення економічної безпеки, яка б базувалася на Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України [3] та містила цілком конкретні заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки держави. Цей нормативний акт повинен бути строковим, розроблятися на 5 років і визначати абсолютно конкретні вимірювані цілі. На сьогодні в умовах глобалізаційних процесів велике значення приділяється місцю держави, яке вона займає у світовій економіці. Таке місце визначається не лише суто кількісними характеристиками рівня життя та величиною ВВП, але і за рахунок рейтингової системи, в якій використовуються всесвітньо визнані рейтинги, що впливають на рівень бізнес активності в країні та залучення до неї інвестицій. А тому, на нашу думку, доцільно передбачити в Стратегії наступні цілі:

- досягнення місця не нижче 50 за Рейтингом індексу економічної свободи, що розробляється Фондом «The Heritage Foundation» та «The Wall Street Journal»;

- досягнення місця не нижче 50 в Рейтингу слабкості держав, що розвиваються, що розробляється Аналітичним центром «Brookings Institution»;

- досягнення місця не нижче 70 в Рейтингу ведення бізнесу, що розробляється Світовим банком;

- досягнення місця не нижче 70 за Індексом сприйняття корупції, що розробляється Центром антикорупційних досліджень «Transparency International»;

- досягнення місця не нижче 40 за Індексом конкурентоспроможності економічного зростання, що розробляється Всесвітнім економічним форумом у Давосі.

Власне на досягнення цих цілей повинні бути спрямовані наступні заходи, що мають бути закріплені в Стратегії забезпечення економічної безпеки :

- щорічне нарощування рівня ВВП, у тому числі за рахунок продукції державних підприємств та шляхом розміщення державних замовлень на підприємствах приватного сектору;

- спрощення дозвільних процедур та системи оподаткування для ведення бізнесу

(це вже робиться, зокрема, шляхом реформування системи адміністрування податків, зборів та страхових внесків та концентрації відповідних повноважень в Міністерстві доходів та зборів України);

- постійний моніторинг економічної системи країни інструментарієм, передбаченим у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України з метою виявлення найбільш вірогідних ризиків фінансово-економічної стабільності;

- поступове оновлення виробничих фондів державних підприємств, стимулювання оновлення виробничих фондів підприємств приватного сектору за рахунок надання відповідних податкових пільг;

- диверсифікація товарно-збутової політики України, нарощування обсягів експорту в країни середньої Азії, Африки, Південної та Східної Європи;

- стимулювання розвитку імпортозамінних галузей промисловості, зменшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі та досягнення позитивного значення в п'ятирічний термін;

- збільшення питомої ваги інноваційної продукції в експорті;

- зменшення зовнішнього Державного боргу України;

- подолання корупції та зменшення обсягів тіньової економіки за рахунок впровадження прозорих схем регулювання економічної діяльності суб'єктів господарювання з боку державних контролюючих органів та органів дозвільної системи.

При цьому для реалізації кожного заходу доцільно розробити та прийняти окрему Програму. Таким чином, передбачається створити розгалужену систему нормативно-правих актів, які будуть спрямовані на забезпечення економічної безпеки, але які в той же час міститимуть конкретні засоби досягнення її бажаного стану.

Висновки

Сучасні загрози економічній безпеці держави походять переважно з зовнішнього середовища. Відкритість вітчизняної економіки та інтеграційні процеси, учасником яких є Україна, обумовлюють необхідність прийняття низки важливих, але разом з тим

АНОТАЦІЯ

Розглянуто основні загрози економічній безпеці України на сучасному етапі розвитку. Проаналізовано правове поле, у рамках якого регулюється функціонування системи забезпечення економічної безпеки країни та визначені його недоліки. Запропоновані пропозиції підвищення ефективності правового регулювання в сфері забезпечення економічної безпеки України.

SUMMARY

The main threats to the economic security of Ukraine at the present stage of development. The analysis of the legal framework governing the functioning of the system to ensure the economic security of the country and identify its shortcomings. Suggested ways of increasing the effectiveness of legal regulation in the sphere of economic security of Ukraine.

неординарних рішень з метою забезпечення належного рівня економічної безпеки країни. Ефективність таких рішень багато в чому обумовлюється середовищем, у якому функціонує економіка країни як складова глобальної економічної системи, що формується. Зокрема, пропонується прийняття Закону України «Про основи економічної безпеки», Стратегії забезпечення економічної безпеки України, що має визначати чіткі цілі, досягнення яких і забезпечуватиме відповідний рівень економічної безпеки держави, зокрема цілей у вигляді системи рейтингових показників, які є загальноприйнятими та загальновизнаними в світовій економічній спільноті. Само по собі досягнення таких показників обумовлює необхідність розробки комплексних програм по кожному напрямку, а відтак і вимагає чіткої координації зусиль від всіх органів державної влади. Таким чином, за рахунок вдалого визначення орієнтирів розвитку економічної системи країни та розробки відповідного правового підґрунтя вдасться підвищити рівень стійкості економічної безпеки України та її нечутливості до зовнішніх загроз, що, у свою чергу, дасть змогу підвищити стабільність економіки країни в цілому.

Література

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003-№ 964-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

gov.ua/laws/show/105/2007

3. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерство економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm

4. Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 08.06.2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-12>

5. Бесчастний А. В. Економічна безпека України у контексті світової економічної кризи / А.В. Бесчастний // Економіка і держава. – 2009. – №15. – С.67-69.

6. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Наєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: Монографія /.

7. Долгополова М.М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави / М.М. Долгополова // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – № 3. – 2010. – С. 109-114

8. Мамалуй О. О. Про пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки держави / О. О. Мамалуй // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – № 4. – 2011. – С. 18-28

9. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення : підручник для державних службовців, науковців, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів економічного профілю / Г.Пастернак-Таранушенко ; за ред. професора Богдана Кравченка.– К. : Кондор, 2002.– 302с.

10. Третяк В.В. Економічна безпека : сутність та умови формування / В.В. Третяк // Економіка і держава. – 2010. – №1 – С.6-8.